

УДК: 32(4)''20''

Примљено:
16. октобар 2008.

Прихваћено:
20. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 125-166

Милош Кнежевић

ГДЕ ЈЕ ЕВРОПА Европа је у европском мноштву

Резиме

На наизглед једноставно питање „где је Европа?“, аутор одговара да се Европа налази у европском мноштву. Вулгарна еврофилија заснива се на некритичком и догматском схватању да је „Европа“ једина спаситељка од свих транзиционих мука. Европа, међутим, није јединствена нити је једнозначна, о чему најбоље сведочи њена историјски формирана дводелност. Већи део Европе није у Европској унији, а ипак је једнако вредан и перспективан део Старог континента. Европесимисти не сумњају у Европу као такву, већ у Европску унију као један од могућих облика њеног јединства. Скептицизам према Европи Уније нарочито је раширен на Балкану, посебно у Србији. Сумња у Европу Уније заснива се на рђавом искуству европског експанзионизма и интервенционизма, и распиривању балканизма и балканизације. Ипак, Балкан је неизоставни део Европе, мада земље тзв. Западног Балкана још увек нису чланице Европске уније. И поред тога, немогуће је одрећи европски карактер Балкана јер су европски осећаји, расположење и менталитет дубоко унтрашње својство житеља полуострва. Стога би Европљани са Запада континента требало да уваже европску разноврсност и плурализам, поштујући све делове Европе укључујући и балканске просторе.

Кључне речи: Европа, Европска унија, еврофисија, еврофобија, Србија, Балкан, Русија

Привиђења европског провиђења

Провиђење на пролазницама историје омогућује спас у исходишту на крају збивања. Тако је казано у политичкој теологији изузећа од катастрофе. На концу европског повесног путоштва могла би бити нека форма бесукобног саживота који обећава задовољно трајање и претрајавање. Тим више што је опасност од нуклеарног армагедона реална, и не само од њега. Да ли је, онда, Европска унија слатки плод континенталног провиђења и политичке промисли спаса? Да ли је јединствена Европа уверљива есхатолошка пројекција, или само једно у низу империјалних и постимперијалних привиђења спаса који са евроинтеграцијама надлази, и тек што није стигао?

I

1. Европа? "Нема проблема!"

Да ли се Европа Европске уније баш свима у Србији указује као провиђење или привиђење?! Провиђењем се доспева до спаса, а привиђење може да заведе у беспуће и убрза пропадање. Европа је (овог пута у облику Уније) опет осликана у оштром контрасту: као политичка извесност наше једине наде, или, пак, као сутон и омраченост нашег колективног идентитета.¹ У међувремену међумишљења, јарке метрополске светлости Европе Уније драшкају крмељаве очи овдашњег света.

Србија је жмиркајући заглавана, рекло би се подједнако, у Европу Уније и Америку. Балканска Србија као да жели да „постане Европа“ али и „Америка на Балкану“. Понекад се чини да ближа и слабија Европска унија заклања Америку, понекад да се од моћније и даље Америке не види немоћна Европа Уније. То значи да се делу грађана Србије Запад указује кроз различите америчке и европске наочари, али и њихову евроамеричку оптичку сливеност.

У свакодневној и сваковрсној стварности, међутим, Србима Европа Европске уније није само узвишени и преуздиг-

¹ Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, глава „Рефлекси европског лика“, поглавље „Европски идентитет“, стр. 145-156, Слободна књига, Београд, 2001.

нути идеал него и приземно тежак и дубоко укопан, у много видова неразрешен проблем. Исказано кроз живи парадокс: у много чему проблематичан идеал!? Можда противречан и „подељен“ идеал у који једни, несвесни противречности, слепо верују, док га други, опхрвани европским супротности-ма и настраностима, може бити, доживљавају као крупну европску обману.²

Примећујући да је Швајцарска у ЕУ била позвана да уђе одозго, „ишчекивана као галија крцата златом“, Слободан Деспот иронично констатује: „Србија одоздо цима скуте једне заједнице која је сматра неотесаном нацијом са кривицом геноцида, са разрушеном економијом и великом потребом за субвенцијама. Србија је у положају Дизнијевог пса који стоји на киши и покуњено гребе о капију газде који га је пребио и отерао. Чак иако постоји рачун (углавном новчани) да се кроз ту капију ушуња, поданички став званичне Србије не олакшава пролаз. Још је горе дејство те реторике на народ ове земље: играјући свеукупну будућност нације на ту једну карту, она предаје судбину народа у туђе руке и ставља га у положај понизног ишчекивања неког хипотетичког чуда.“³

Сладак или чемеран, свеједно, непропитана и непромишљена Европа је тек делимичан и сипљив идеал у који се или идеализаторски и поданички верује или, сасвим неидеално сумња. Шта, уосталом, вреди Овидијев савет из „Метаморфоза“, да се не губи време на мољакање: *Nec tempora perde precando*. Јер, Европа за коју се моли уједно је и Европа која се мољака. Проевропске молитве и европска мољакања одавно су помешана. Уз нарушавање достојанства, мољакање је, наравно, огроман губитак времена. Уз то, јављају се и здравствени пробелми јер у оба случаја страдају колена на којима се клечи.

2. Вулгарно еврољубље

Љубав може бити племенита, али и вулгарна. Овдашње еврољубље у много чему испољава изненађујуће вулгарне и примитивне облике. Курс беспризивне вере у Европу засни-

2 О томе је некоћ надахнуто и луцидно писао Драгош Калајић у књизи *Издана Европа*, Југославија публик, Београд, 1994.

3 Деспот Слободан, „Страх од Запада“, интервју, месечник *Геополитика*, стр. 13, бр. 28, 25. септембар 2008.

ва се на страхопоштовању и вери у њену валуту. Европа се пречесто своди на евре, па еврољубивост има примарно новчано и изведено политичко и културно значење.

Овдашњи еврољуби су, дакле, двоструки заљубљеници: мање у утешитељну апстракцију Европе, а више у бодрешу купопродајну конкретност њене јаке монете! За њих је Европа за „цепну употребу“, врховна богиња куповне и потрошне моћи. Они верују само у ону богату Европу Уније која „доноси дарове“ и финансијски издашно помаже осиромашену Србију, и пре уласка у чланство Уније омогућује претприступницима да користе претприступне фондове.⁴

Еврољуби су „велики Западњаци“ и евроатлантисти. Они све предности дају сутону, „заласку“, а не „изласку сунца“.⁵ Ево шта препоручује једна од службеница назочене идеје „србијанског евроатлантизма“: „Србијанске елите одговор на изазов времена морају утемељити у новој мобилизацијској паридгми, у етици одговорности рационално одбацујући лажну дилему: Косово или Европа. Србија треба елите спремне да отворе евроатлантско, а затворе поглавље стварних и метафизичких битака са светом, Србија треба елите које не генеришу замрзнуте конфликте са евроатлантском заједницом.“⁶

Еврољуби су, такође, прегрејене европске патриоте које, у поређењу са љубављу према Бриселу, не хају одвише за земљу порекла и бивања. Континенталне космополите без завичаја у Европи, као каруселу збланутих трошација, препознају само премаз потиснутих идентитета. Они не знају за Сенекину поуку да је грехота штетити отаџбини јер се тако штети грађанину који је део отаџбине.

Књижевник Момо Капор је описао ту врсту провинцијалних типова: „...који су се данас поставили у улоге процени-

4 Технологија европске финансијске помоћи Србији је нормативно, процедурално и институционално компликована. О стазама и богазама који воде до европског капитала, видети: Лазаревић Гордана, „Програмирање и коришћење претприступних фондова ЕУ“, *Изазови европских интеграција, Часопис за право и економију европских интеграција*, стр. 83-96, бр.1, 2008, „Службени гласник“, Београд, 2008.

5 Ковачевић Душан, *20 српских подела*, глава „Друга подела: происточни или прозападни“, поглавље „Да ли је лепши излазак или залазак сунца“, стр. 27-29, Компанија Новости – НИИ, 2008

6 Кресосја Снежана, „Косово у паралелној димензији стварности, месечник *Република*, стр. 25, бр. 426-427, 12-30. април, 2008.

теља да ли је неко за Запад или за мрачни Исток, и који нас немилосрдно и без могућности жалбе распоређују на једну или другу страну. Они добијају ситниш за подршку и похвале од европских политичара, који, опет, одлучују хоће ли нас примити или неће у тај свет благостања и обиља. (...) Они су представници Европе за којом чезнемо. Хавијер Солана, Оли Рен, чиновници сиво-жутих лица, сувих као хартије које потписују. Јесу ли то Европејци?⁷

У „спаситељну“ и „дародајну“ Европу Уније еврољубиво се верује, чак и онда када вера и поверење мањкају и међу њеним чланицама. Управо тада, у комичној дискрепанци тамошње „сумње“ и овдашње „евро-вере“ у Европу, мисионарски се оглашавају пискутави „Европејци“ са периферије, у комичним облицима предкандидатске малодушности и подаништва. При свему, снисходљиво еврољубље савремених еврофоричара није битно друкчије од пређашњих, добро познатих облика рајетинског менталитета и удвориштва.⁸

О недостојном подаништву и слугерањском понашању, такође, говори и пише књижевник Милован Данојлић: „Део политичке елите понаша се удворички а и код једног дела интелигенције оживео је рајетински синдром. И то је страшније од војног пораза. Ако нисмо у стању да се одупремо надмоћном непријатељу и да га истерамо из нашег поседа, могли бисмо му бар дати на знање да га мрзимо. Не разумем како је могуће пријатељевање са онима који су нас јуче бомбардовали. Поред слободарских тежњи, код нас је увек била јака и она друга тенденција, традиција сарадње са окупатором.“⁹

3. „Европа“ као пасворд избављења

У опасним тешкоћама трага се за избављењем. Транзиционим земљама на Балкану „бекство у Европу“ чини се као

7 Капор Момо, „Кафе Европа. Размишљања доконог шетача“, недељник *НИИ*, стр. 42, 23. октобар 2008.

8 Јовановић Бојан, *Пркос и инат. Етнопсихолошке студије*, глава „Удвориштво и удворичко понашање“, поглавље „Удворички прагматизам“, стр. 192-193, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

9 Данојлић Милован, „У загрљају са непријатељем“, недељник *Печат*, стр. 51, бр. 29, 12. септембар 2008, интервју, разговарао Горан Козић. Консултовати, такође, две више него поучне књиге: Поповић Никола, *Корени колаборационизма*, Војно издавачки и новински центар, Београд, 1991; Божовић Бранислав, *Београд под комесарском управом 1941. године*, Институт за савремену историју, Београд, 1998.

спас из сваковрсних невоља заосталости. Одатле у проевропском мњењу, очекивано, превладавају вишеструке идеализације и слављења Европе Уније. Новоевропско као новојеузитско гелсо: *Ad maiorem Europa gloriam!* Или *За што већу славу европску!*

„Европа“ се доживљава као поуздана тачка ослонца, „сигурна кућа“, молитвена поштапалица, субјект податног обожавања, милостива богаташица која ће на наш скрушено громки вапај широкогрудо дрешити кесу.¹⁰

Цитирајмо поново књижевника Данојлића који је опазивао ту рђаву склоност: „Европа је у нашем владајућем политичком жаргону постала чаробна формула за решење свих проблема, шарена звечка којом се маше испред носа лаковерних и неупућених. Гурамо се у ослабљену Европу, са ужасно високим трошковима живота, са порастом броја сиромашних и милионском армијом незапослених, у Европу која је због нерешеног уставног статуса, одложила пријем нових чланова на неодређено време, а ми наш улазак оручујемо недељама и месецима, од једне до друге изборне кампање.“¹¹

Реците Европа. Само, реците Европа! “Европа“ је много помињана реч-лозинка за „излазак из транзиционе пустиње“ и улазак у интегрисани „европски рај“. Она је пасворд избављења из „неевропске беде, али и најснажнији опијат изнемоглих полу-Европљана. Мантрата и само мантрата, јер напослетку можда нешто и буде, можда највећи згодитак: Европа у неограниченом времену и неизмерној количини. Рецимо прва потише, а онда све гласније и гласније понављајмо: Европа, Европа, Европа..., да би у једном магновеном часу били спасени!

Томаж Мастнак је уочио да се неуморним позивањем на Европу храбримо и испуњавамо „вером“: „Чак и збркана и јефтина мисао постаје значајна и неопозива чим је означена као ‘европску’. Кад се неко или нешто похвали, похваљеној ствари или особи ласка се да је на ‘европском нивоу’. Кад

10 Као карактеристичан пример малодушног „реализма“ у сагледавању економско-финансијског односа Србије према Европској унији, може да послужи краћи интервју Драгана Ђуричина, једног од бројних економиста причекно-почекног типа, под насловом „Србији је потребна помоћ ЕУ“, недељеник *Време*, стр. 27, 13. новембар 2008.

11 Данојлић Милован, „У загрљају са непријатељем“, недељеник *Печат*, стр. 49, бр. 29, 12. септембар 2008, интервју, разговарао Горан Козић.

некога желимо да прогањамо, одрећи ћемо му ‘европскост’. Кад политичари желе да припрете свом противнику, упозоре га да његово деловање удаљава од ‘Европе’ наш јадни народ и ову несрећну земљу.¹²

Али, не прете баш сви Европом. У друкчијем и супротном европском мњењу превладавају бројна демистификована ЕУ. *Евроидолатрија* и *еврокритцизам* су антиподи у оквирима сумарне европске идеологије. Српским (да ли и „србијанским“?) Србима се супротстављају нарочити политички клонови, пред Бриселом погнуто постројено канцеларијско и медијско људство Евро-Срба.¹³

За чудо, чак и унутрашње оспоравање Уније спада у сплет европских идеологија. То се догађа стога што се духовни и предметни однос према „божанској“ Европи исказује као највиши, изнад кога може бити још само однос према Америци као американичном свету и Свету у који, „гутајући“ га, спада и Америка.¹⁴

4. Порозна празнина историје

Европа Уније све мање трпи критике. Еуфорични и еврофилични, те идолатријски односи према Европи, са Америком у трансатлантској позадини, очекивано, не претпостављају било какву критику европског и евроамеричког феномена, а поготово њихове, само на први поглед, неразлучне сродности. Европа Уније и Америка се доживљавају као мања и већа „половина“ истог евроамеричког, тј. евроатлантског света.

Сагледавања правог стања ствари достиже се, међутим, и изван стега текућег европског култизма. Тако, на пример, луцидни филозоф Милан Брдар сматра да је Европа, пошто је заменила пропалу утопију, наследила њену функцију, здигнувши западни фактицитет на степен утопије „најбољег мо-

12 Матнак Томаж, *Европа: историја политичког појма*, глава „Ново европско једноумље“, стр. 13, Центар за медије и комуникације - Београдски круг, Београд, 2007.

13 Антонић Слободан, *Срби и „Евро-Срби“*. *Расправе о нацији и политици*, глава „Срби и ‘Евро-Срби’“, стр. 147-150, „Чигоја“ штампа, Београд, 2007.

14 Милетић Андреј, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, “Савремена администрација”, Београд, 1978; такође, Молнар Томас, *Американонологија - тријумф једног планетарног модела*, Источник - СКЦ, Нови Сад - Београд, 1996.

гућег света“: „Као што смо пет деценија били несрећни што Запад није у социјализму као ми“, вели Брдар, „сада смо несрећни што не живимо као они. Тако је фиксирана перспектива ‘превреднавања свих вредности’. Источни свет се срозава на ниво безвредног и достојног још само ‘нихилистичког уништења’. Сада постсоцијалистичко стање није достојно чак ни кућних љубимаца, о човеку да не говоримо.“¹⁵

Узнемирени „кућни љубимци“ са евротранзиционог Истока се, међутим, не мире са золоолошком дефиницијом свог политичког бивства. Насупрот томе, они са разлогом сумњају у красоте призора евроамеричке моћи. Управо на „празном месту историје“ формирана су опрезнија и критичкија становишта према америчкој омнипотенцији.¹⁶ Француз Пјер Конеза је запазио како се амерички унилатерализам, успостављен после 1991, нагло развио до неслућених размера: „Моћ Вашингтона превазилази границе које се обично повезују са класичним суверенитетом и шири се на читаву планету. Овај унилатерализам јесте унилатерализам једне планетарне силе која своје постојање и понашање оправдава сакрализованом партикуларизмом и ‘радикалним демократским месијанизмом’.“

С друге стране, неамерички и *антиамерички европеизам* полази од замисли аутентичне, од Америке сасвим независне Европе – Европе као богатства у оплођујућим разликама.¹⁷ Реалност такве, потенцијално самосвојне Европе читава се с ове стране, а не с оне стране Атлантика. Циљ Европљана предочене европске оријентације је *деамериканизовање Европе*. Европеизам тог типа се ослања на ону Европу континенталног Запада која се, у неодеголовској интонацији,

15 Брдар Милан, *Филозофија у Дишановом писоару. Постмодерни пресек XX-вековне филозофије*, глава „Источна Европа: парергонална празнина“, стр. 138, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2002.

16 Конеза Пјер, „А шта ако су Сједињене Државе највећи ризик за Европу?“, *Le Monde diplomatique*, издање на српском језику, стр. 12, бр. 30, април 2008.

17 На питање шта је аутентична Европа, Мила Алечковић Николић даје један од могућих одговора: „То је Европа јединства у различитостима, континент богатства и мноштва путева у полифонијско заједништво и слободу разлика, нека врста Лајбницевог ‘демократске’ монадологије. Европа организације или саборности, хоризонтале или вертикале, финансијске или политичке демократије, религиозне пастве или лаика, левичара или десничара.“ Алечковић Николић Мила, *Ко? То прича о Европи?* глава „Некад, архетип“, стр. 224, “Orpheus”, Нови Сад, 2005.

протеже „од Атлантика до Урала“. Уздиже се и заговара Европа која се супротставља америчком политичком и културном империјализму и геополитичкој хегемонији.¹⁸

5. Покорица евродогматизма

Понеком овдашњем еврољубу се Европска унија причињава као сочно језгро иза тврде љуске Великог обећања. Понеком се ЕУ на хоризонту очекивања указује као неосвојива Тврђава или Замак подигнутих покретних мостова. У сваком случају Европа Уније се помаља као неприступачна и удаљена појава у омаглици неостварених жудњи.

Могући критички однос према Европи Уније међу ојађеним предкандидатима ипак одступа пред навалом проевропских осећања. Реч је о својеврсном екстремизовању идеолошких и политичких становишта. Идеја јединствене Европе се апсолутизује у беспоговорно верујући идеал. Проевропска аксиоматика Уније, нужношћу свог канонског устројства, искључује релативизовања, неповерење и неверицу.

Идеологија Европе као да обухвата све могуће идеолошке назоре. Тако се идеја Европе исказује као идеја свих идеја – *европска панидеја*, а европска идеологија као надидеологија Европе - *европска панидеологија*.

Процес европске идеологизације и индоктринизације је уочио Слободан Деспот, који сматра да Унија има врло тврд и репресиван идеолошки апарат разгранат по свим институцијама, од обданишта до судова и војске. „У данашњем свету не видим ниједног другог примера таквог инвестирања у идеологију“, вели Деспот и наставља „У Унији се проповеда идеологија заснована на догматици људских права и ниподаштавању сопствених корена. Једна од последица те идеологије јесте тотално разоружавање пред исламском имиграцијом и фактичко пристајање на скору замену структуре становништва, вера и цивилизационог профила континента.“¹⁹

Насупрот *еврокултизму*, критички однос према Европи Уније полази од потребе разгртања предрасуда и оповргавања најтврђе савремене идеолошке догме: Европе у коју се не

18 У Србији је проевропски антиамериканизам задобио специфичне облике. Најчешћа су оспоравања америчке културе и, наравно, америчке војне, економске и политичке хегемоније. О томе, на пример: Калајић Драгош, *Америчко зло*, БИГЗ, Београд, 1993.

19 Деспот Слободан, „Страх од Запада“, интервју, месечник *Геополитика*, стр. 13, бр. 28, 25. септембар 2008.

сумња – Европе у коју не сме да се сумња! Еврокритицизам, у ствари, раствара идеолошки и политички *евродогматизам*. Еврокритицизам као антидогматизам не признаје апсолутну важност идеала *Европе изван сваке сумње*.

Еврокритичари нису антиевропљани, они не критикују Европу остајући лежерно изван њене унионистичке појаве, већ то чине продором у унутрашњост и деловањем изнутра, похрањивањем разједајуће сумње у саму појаву Уније. Такав критички приступ се, такође, ослања на битно европску склоност ка трансцендентној критици.

Европесимисти и јесу Европљани по томе што су утемељени на критичкој скепси. Јер, тамо где је Европа у правом смислу, тамо су Европљани неограничене љубопитљивости, однеговане радозналости и разложне сумње у привидно безузрочну појавност онога што Европа јесте или није. Европа Уније није, дабоме, безгрешно зачета већ је настала у загрљају и спајању фундаменталних интереса Запада.

6. Упитни европски номос

Европа је одиста најјача када се пита!?! Не само када је други питају и запиткују, јер су сигурни у веродостојност и истинитост њених одговора, него и када се самопропитује, јер не верује до краја у непобитност властитих замисли. Двоструком упитношћу Европа је кроз миленијуме увеличала себе у очима других. Пружала је универзалне одговоре у времену када је у пуној мери репрезентовала Свет; када се пропитивала шта уистину значи свету; када је стварно била у средишту Света.

Промишљањем и проверама у пракси превладава се сумња у корену знања. Конкретна сумња се надилази, док ненамирена склоност ка сумњању остаје. Еврокритичари, као *еврореалисти*, не сумњају да је самопропитујућа и самозачудна сумња у темељу и надграђу европске цивилизације и културе. Свесни су ненадмашних особина европског духа које су претходне векове светске историје чиниле евроцентричним.²⁰ Радознали око крајњег исхода европске „Одисеје“, оно у шта дубоко сумњају тиче се идеолошки импостиране и политички спровођене несумњивости евроунионистичке замисли.

20 Кнежевић Милош, *Моћ Запада, Нова стара Европа*, прва књига, поглавље „Европа није само Европска унија“, стр. 265-266, „Мали Немо“, Панчево, 2005.

Замисао „јединствене Европе“ јесте битно европска, она свакако није досетка изваневропљана, Африканаца, Аустралијанаца или Јужноамериканца, на пример. Али, калкулативне технике и технологије спровођења интеграције упадљиво су идеолошке и политичке. Одатле се критика идеала и циљева телеологије евроинтегризма неизбежно усмерава на лабилне идеолошке и политичке аспекте зло/воље интегратора према дезинтегрисаним и интегрисаним субјектима са периферије, на „листи чекања“ за кандидатуру и чланство.

Европски *номос*, базиран на *фисису* континента, и јесте *номос* стога што тог јединства нема. А према савременим препорукама, требало би да га буде онда и онако како је „прописано“, чак и по цену понижења. Милан Брдар се кроз метафору Балкана као евро-пишаонице, учтивије речено „европског писоара“, чуди: „Треба, дакле, да мирно посматрамо како нас Запад претвара у писоар и, штавише, да у тој радњи саучествујемо са ентузијазмом. Више не треба да пишемо о Западу, јер је његова нормативност саморазумљива; не треба да пишемо ни о себи – јер је наша безвредност такође саморазумљива. Једино је преостало да трпимо писање по нама и да се томе придружимо, тако што ћемо сами упражњавати радње писања – по себи. (То се у домаћој варијанти зове ‘самозаписивање’!)”²¹

У логици и логији идеала европског јединства садржани су: нехармонична историјска конкретност и тежње хармонизовања, све до утопијског стадијума непротивречне и бесконфликтне Европе, изван и преко сукобних супротности њених конститутивних делова.

7. Близаначке невоље Европе

Проблем настаје зато што Европа Уније не уважава рођеног брата близанца – словенску Европу на истоку Старог континента. Она му не признаје истородност и понаша се као да није одрастала и сазрела са њим, штавише, као да га никада није добро упознала, стога што то никада није стварно хтела.

21 Брдар Милан, *Филозофија у Дишановом писоару. Постмодерни пресек XX-вековне филозофије*, глава „Иронија солидарности или како се пије из Дишанове Шоље?“, стр. 204, Издавачка кљижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2002.

Јер, она – гламурозна Европа - интенционално хоће да буде сама и само Европа. Одиста, савремена Унија Европе је посебно колективизовани интеграциони пројекат, закриљујуће наднет над идеологизованом европском општошћу. Европа Уније је слободна заробљеница плуралног идентитета, јер робује у ланцима идеје да изван свог удружења нема друге Европе. А има!²²

Европа је уистину компонента или моменат опште свеисти Европљана. Многи у Европи одиста желе једну Европу! Али, једну Европу не желе баш сви ни на њеном Западу, а поготову на Истоку. Тиме што многи желе једно, потребно је пропитати да ли је то „једно“ истоветно у жељама свих. Или се „једна Европа“ испољава тек као јединство које садржи мноштво разлика?

Свакако, европска разноврсност делује и тешко се може потрти.²³ Ма колико био реторички реалан и наметљив, европски сингулар је одатле тек хипотетички. Европска жеља једнине и јединства је, дакле, делимична и противречна. Штавише, мишљења о јединственом лику европског идентитета су подељена.²⁴

Да би се какво-такво стање мира и просперитета, изван супротности и противречности темељног интеграционог порива напослетку досегло, потребно је оно што у овом европском часу изостаје: уважавање и признавање богатства разлика у несавладивој партикуларности предиспонираној на европску синтезу другачијег типа. Уколико би се оно десило, означило би само европску самосвест о генетичкој истородности која се еволуцијом диверсификовала у различите облике европског испољавања. Та свест данас међу евроинтеграционистима изостаје.

22 Кнежевић Милош, *Моћ Запада, Нова стара Европа*, прва књига, поглавље „Европа није само Европска унија“, стр. 265-266, “Мали Немо”, Панчево, 2005.

23 О томе: Judd Tony, *Postwar. A History of Europe Since 1945*, chapter „The Varieties of Europe“, pp. 749-777, Pimlico, London, 2007.

24 Филозоф Миле Савић сматра да у оквиру сваке културе, укључујући и европску, постоје несводиве посебности. „Што се Европе тиче, не постоји неки заједнички принцип порекла који утемељује Европу. С обзиром на порекло, њен идентитет открива се као један неизван, нејасан и противречан појам, јер су елементи њеног порекла разнородни.“ Савић Миле, *Ванредно стање*, глава „Уместо увода: рам за скицу“, стр. 25, „Филип Вишњић“, Београд, 1999.

8. Укрштени европски снови

Спавач сања, будан сањари. Многи уснули Европљани сањају Европу, али су, по свему судећи, њихови снови различити. Једни би да што дуже сањају умилне европске снове, док би други што пре да се пробуде и расане од кошмара који су их спопали.

Велико је, чак, питање да ли је иста Европа предмет њихових снова? Не само да се разликују сањарије пробуђених Европљана него се, како то обично бива, не подударају ни европски сан и европска јава.

Нису сви који верују у будућност Европске уније по логичком аутоматизму еврооптимисти, нити су сви они који верују у то да Европска унија нема будућност европесимисти. Ствар је, наравно, компликованија.

Заживелом Унијом се, заправо, смера максимално гео/политичко поопштавање континенталне величине Европе која још није достигнута. Поопштавање је политички задато стога што се општост Европе не исказује непосредно и саморазумљиво као општост већ остварена у историјској и гео/политичкој реалности него кроз пробирљива идеал-лошка футуризовања онога што би тек требало да се оствари.

По сценаријима и рецептурама европске будућности, права Европа би тек требало да задеси Европљане када се исцеде европски партикуларизми. То је она употпуњена и усавршена, максимално протегнута и побољшана Унија Европе.

У међувремену, индикативно нејединствена Европа и нормативна, ка јединству усмерена Европа су кондиционално размакнуте онолико колико су размакнуте и неподударне укупна европска стварност и жеља да се она поправи и побољша. Проблем настаје у амбијенту у коме је видљиво да Европу желе да поправе и побољшају и еврооптимисти и европесимисти.

9. Еврооптимизам и европесимизам

Да ли вера у сваком случају претпоставља оптимизам или је, пак, вера израз животног песимизма? Када се у нешто верује, можда је вера рођена у из очаја? Или је управо настањак вере јасан доказ да је очај неверице превладан! У сваком случају, у Европу Уније се или верује или не верује.

Практиковани начини побољшања Европе се, међутим, не подударају. Јер, аспекти европесимизма и еврооптимизма су помешани. Док једни еврооптимистички верују у Европу, али и у Унију Европе, други, такође европтимистички, не прихватају могућност разлике вере у Европу као такву, и поверења у Унију Европе. За њих је реч о истоветној вери у аутентичан и идентичан субјект – *Европу као Европску унију*.

Исто се односи и на еврооптимистичке квалификације европесимизма. Мерило је оно у шта се сумња или не сумња. Еврооптимисти не сумњају већ полажу наду у Европу Уније. Али, ни европесимисти, свакако, не сумњају у Европу у целини него у њену унионистичку делимичност. Тоталну сумњу у Европу у облику Уније, али и у ону узван Уније, исказују *евронихилисти којих*, по свему судећи, има најмање.

С друге стране, ни поменути еврооптимисти нису лишени европесимистичких натруха јер сумњају и не верују у Европу другачију од Европске уније. За њих су европесимисти, фрустрирани реметиоци и кваритељи „европског сна“. Штавише, еврооптимисти у европесимистима, често препознају само побуњенике, анархисте и терористе који ометају изградњу „заједничке европске куће“. Очигледно је да су еврооптимизам и европесимизам укрштени и у извесним случајевима помешани ставови.

II

10. Балкан (не)остварен у Европи

Идеал означава образац чијом циљаном испуном може да се постигне спокојство, задовољство и срећа или, прозаично речно, остваре дугорочно важни интереси. Интереси се усклађују са идеалима, постоје интереси који исходе из идеала, као и идеали саткани од хармонизованих интереса. Интереси се, међутим, могу заступати и остваривати неидеално, противречно и супротно, тј. невезано са било каквим идеалима.

Политички идеали су променљиви и вазда релативни. Балкан је мало коме животни или политички идеал, а Европа много коме јесте. Балкан се, у главном, не идеализује, шта-

више, Балкан је свикли предмет покуде, нарочито незгодни менталитет Балканаца.²⁵

Од Балкана Балканци не праве мистерију какву, иначе, радо праве, а онда препознају Европљани. Оно што не разумеју на Балкану, они проглашавају ирационалним и тајном.

Рђави политички имиџ савременог Балкана је плод историјске еволуције. Прошловековна балаканизација подударила се са пропадањем комунизма и разлагањем источноевропских земаља. Тако је исходила претпоставка да је Балкан природно предиспониран за сваковрсна разарања, ратове и деобе.

С друге стране, Европа Уније се међу Балканцима доживљава много бољом него што јесте. У Србији је Европа надвисила Балкан. Штавише, Европа је постала узвишени балкански идеал. Зар је потребно рећи да се у Европској унији страше *балканизма* и *балканизације* као негативног испољења балканских ресентимана на свом простору.

Ако баш и нема страха, оно свакако има прегршти предрасуда, нерасположења и неспоразума у односу ЕУ према том делу Европе.²⁶

II. Где је Балкан?

Шаљиво речено, *Балкан* је на *Балканском полуострву* које је у *Југоисточној Европи*. Ко је и шта је на чему и у чему, применом бабушка-ефекта, можда и није толико георграфски битно, када балканско припадање и неприпадање не би дефинисала политика. Како ствари стоје, не бити на Балкану је данас изузетна предност, док је пребивање на Балкану озбиљна физичка и ментална мана. О „балканском хендикепу“ је, дакле, реч.

Какав је данашњи положај Балкана? Где је данас Балкан, знатно је лакше рећи у ослонцу на географију него на политику и геополитику.²⁷ Да ли је Балкан децентриран, скрајнут

25 Тога су свесни и домаћи истраживачи етнопсихологије Балканаца. Видети: Јовановић Бојан, *Карактер као судбина. Студије из етнопсихологије*, глава „Тамне црте балканског менталитета“, стр. 91-100, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ - Краљево, Краљево, 2002.

26 Бусек Ерхард, *Отворена капија ка истоку. Велика шанса за Европу*, глава „Балкан - неспоразум“, стр. 96-100, “Клио”, Београд, 2007.

27 О томе: Суботић Милан, „Русија између Европе и Азије – цивилизацијске границе и идентитет“, део „Европа и Балкан“, стр. 132-133, зборник *Границе*, уредник Божићар Јакшић, Форум за етничке односе, Београд, 1997.

на периферију европског копна. Или, можда подељен према локалним, балканским странама света? Или је као предкандидатски (полу)свет изгубљен у времену и фатално затурен негде између светова, култура и цивилизација?²⁸ Или је, већ хомогенизовани и глобализовани, Европи истолики Балкан, „дубоки“ или „површни“ кандидат“ у кратком или дугом чекању за улазак, велики политички и економски савез?

Један од пажљивијих посматрача балканских не/прилика је уочио: „Брисел сматра да се на Балкану историја зауставила или да се вратила уназад. Да је ова регија нека врста индијанског резервата, слика и прилика како смо изгледали пре шездесет година, пре него што је процес европских интеграција успоставио мир у западним крајевима континента.“²⁹

Да ли је управо Европа велика утажителница потреба преображених у јаке интересе неостварених Балканаца? Да ли се Балкан остварује у Европи, а ова (у излизаној реторичкој фигури) повратно и са закашњењем на њему? Како се догодило да се Европа „исели“ са Балкана?

Правник Радослав Стојановић сматра да је Балкан истиснут из Европе зато што је у биполарној подели био дуго одсечен, пре свега сукобом на линији Исток-Запад, чиме је био изолован за развој сарадње са севером Европе. „Та изолација је доринела да се Балкан нађе само на линији Запад-Југоисток, и обрнуто. Те линије су биле линије сукоба тако да је Балкан остајао по страни од развојних процеса на западу и северу Европе. Због тога је Балкан и постао ‘Балкан’, а не део Европе.“³⁰

12. Спирала завичајне блискости

Где би уопште могао да буде завичај до на месту рођења; на месту настанка, одрастања и зрења. Завичај твори облике постојања, он се уноси у интимне осећаје и духовност, у њима незаборавно пребива. Завичајност је пулсирајуће обељежје идентитета.

28 Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, глава „Балкан између светова“, стр. 7-37, „Слободна књига“, Београд, 2001.

29 Гентилини Фернандо, *Недокучиви Балкан. Сентиментално путовање од Приштине до Брисела*, глава „Балкан виђен из угла Брисела“, поглавље „Балканска ‘црна рупа’“, поглавље „Балканска ‘црна рупа’“, стр. 47-48, „Хиспериаеда“, Београд, 2008.

30 Радослав, *Спољна политика Европске уније*, глава „Геополитичке одреднице Балкана у садашњем тренутку“ стр. 86, „Досије“, Београд, година.

Пре него што смо у Европи - као двојној источно/запад-ној целини - у Европи смо као у четвореном бићу. У трећем делу европског бивства зрачи нација и држава којој припадамо, а у четвртном месту рођења, порекла и живота. У сваком смо завичајном делу и на сваком размереном месту рођени и бивамо, али на различите начине блискости и даљине, малине и величине. Нико отаџбину не воли зато што је велика него зато што је његова, казао је Сенека.

Ми јесмо европски Источњаци и глобални Западњаци, као што смо етнонационално и политички Срби, и у Србији. Али смо такође Шумадинци, Сремци, Златиборци, Београђани, Крајишници, Црногорци... Ко то може да оспори, а да не поремети и повреди целину изграђеног колективног и индивидуалног идентитета?

Може ли се бити пре Европљанин него Француз, Немац или Србин? Може ли се пре бити Западњак него Шпанац, Италијан или Грк? Може ли се, напослетку, бити ишта пре од темељних идентитетних обележја која гради завичај у просторној и временској елипси духовне блискости?

Негација завичаја је номадска узалудност променљивог места-без места. Савремени опслужни номадизам капитала у профитном ковитлању заснован је на устумараној нервози пропутовања кроз свет схваћен као туристичка дестинација. Уместо завичајне онтологије услеђује обезавичајена туризмологија. Сви без предаха путују ка одредишту, да нико не би допутовао у исходиште.

13. Балканско почело Европе

Еропа је тамо где је почела. Зашто је толико постиђујуће што је Европа зачета баш на Балкану?! И у кошмарној пустоши може да буде завичај, или бар подсећање на то да је некада био. Кошмарни Балкан је управо оличење неугашених геополитичких супротности и политичких противречности Европе.³¹ Оно што важи за аутентичну Европу мноштва и множине, још интензивније важи за Балканско полуострво.

31 О томе: Шушић Славољуб, *Балкански геополитички кошмар*, "Војна књига", Београд, 1995, посебно, глава „Геополитички положај Балкана - општи поглед“, стр. 21-81, „Балкан у стратегијама светских центара моћи“, стр. 147-205.

Европа је заправо почела умножавањем са Балкана. Балкан је почело Европе.³²

Сумња у аутентичну Европу је и сумња у истински Балкан, тачније речено; ко сумња у могућност европске интеграције Балкана, сумња и у истинску могућност интеграције Европе.

„Предхармонска Европа“ је, дакле, двоструки субјект/објект сумње и несумњање – поверења и вере.³³ И то је парадокс који изазива и искушава. Европа се веома давно раширила са Балкана на остатак континента. Није реч само о старој Грчкој, тој ненадмашној колевки свеколиког европског искуства, а потом Риму или Византији, него и ономе што је далеко старије: о освиту Европе у Лепенском виру³⁴ и винчанској култури.³⁵

Европско, дакле, није изненадна културализујућа сила, накнадно придошла у балканско културно ништавило. Европа се родила на Балкану, под другим именом полуострва, додуше. Балкан је одатле европски завичај, несумњива адреса рођења европског духа.

Али свест о редоследу европског рођења, одрастања и зрења одавно је изгубљена. Стално европско гуркање и одгуривање Балкана од суштине своје миленијумске „уљуђености“ није производ наших дана. Непревладана дистинкција Европе и Балкана стара је више векова.

Европско одмицање од Балкана се није десило неопажено већ у тутњави подвајајуће историје. Тако су се промолили у свему несразмерни близанци: Европа и Балкан. И управо та балканско/европска дихотомија могла би да буде почетно стање многих недоумица.³⁶ Евробалканска разлика, преобра-

32 О томе: *Catena mundi - српска хроника на „светским веригама“*, Ибарске новости-Матица Срба исељеника, Краљево-Београд, 1992, приредио Предраг Драгић-Кијук. Такође: Стојановић Трајан, *Балканска цивилизација*, Центар за геопоетику, Београд, 1995.

33 Јовановић Бојан, „Предхармонска Европа“, стр. 191-197, *Србија и Европа*, зборник, приредио Милош Кнежевић, ДКСГ, Београд, 1996.

34 О томе: Срејовић Драгослав, *Искусства прошлости*, приредио Видојко Јовић, глава „Култура Лепенског вира“, стр. 81-91, и „Кад смо били културно средиште света“, стр. 115-141, „Арс либри“, Приштина, 2000.

35 Срејовић Драгослав, *Огледи о древној уметности*, приредио Видојко Јовић, глава „Винча у млађе камено доба. Уметност и религија“, стр. 203-226, СКЗ, Београд, 1998.

36 Философ Милорад Беланчић недоумицу евро/балканског односа изражава овим речима: „Да ли је то кључ решења наше (балканске) енигме: како оп-

жена у континентално/регионалну супротност, побуђује на испитивање места појаве мањег у већем и већег у мањем, али и учешћа или изостанка Балкана у европском културном појму и политичкој појавности.³⁷

14. Где је Европа?

Куд се деде Еуропа? Да се митска Еуропа није затурила у епској Јевропи? Ако „наша“ Јевропа није на Балкану, где је уопште „њихова“ Европа?³⁸ Зар ико довољно разуман и обавештен може да се пита где је Европа? Зашто не погледа карту, атлас, глобус, сателитску пројекцију на екрану?

Европљани би требало да знају где је њихов континент; да га не траже тамо где није, да га пронађу тамо где јесте. Европа, уосталом, није затурена већ свима видљива и на располагању. Место Европе на карти света се од вајкада зна, или се бар тако мисли. Европа је тамо где је одувек била, штавише, она је то место сама себи изабрала. Европа је одиста битна физичка датост, али и духовни избор, задатост осећаја и ума!

Запажено је европско протезање, разазнаје се: „Та Европа и Евроазија тежиште су великог Гуливеровог тела, на чијим деловима леже Африка и Аустралија. Негде на евроазијској пети налази се Балкан, односно Србија.“³⁹

Из Европе на Балкану је одређена Европа према себи и другима, али и други према глобалном месту Европе. Континентална свест је рођена у Европи. Европа је, дакле, патос и патетика – Стари континент. Најстарије одређење Европе дато је у Грчкој и та рана, античка дефиниција обухвата прву

стати у Европи и као Европа? Није ли можда сувише једноставно рећи – да би смо били други Балкан, морамо бити, најпре, друга Европа.“ Беланчић Милорад, *Европа на Балкану*, глава „Европа и ми“, стр. 144, Радио Б 92 Београдски круг, Београд, 1998.

37 Самарцић Слободан, *Аргументи за Србију*, Политичке и уставне расправе, глава „Да ли је Балкан европски регион?“, стр. 51-68, Центар за унапређење правних студија, Београд, 2001.

38 Гентилини Фернандо, *Недокучени Балкан. Сентиментално путовање од Приштине до Брисела*, глава „Дуж граница: Европа, Балкан, Бели Град“, поглавља „Географске и духовне границе Европе“ и „Где почиње Балкан“, стр. 123-131, Хиспериаеду, Београд, 2008.

39 Алечковић Николић Мила, *Ко? То прича о Европи?* глава „Европа ритера, потомци витезова“, стр. 74, “Orpheus”, Нови Сад, 2005.

самосвесну европску појаву. *Прва Европа* смештена је на Балкану.⁴⁰ Европа је освојена на Балкану.⁴¹

Одатле запитаност где је Европа, није упит несналажљивих и необавештених људи. Топос је битан за препознавање. Место на коме је и које запрема европско биће жудње не може бити неодређено. Макар и овлашно, корисно је знати где се све распостире Европа, шта дотиче а шта не дотиче у свом протезању.

15. Унутрашњи осећај Европе

Нема контрадикције, нити таутологије у формулацији међунаслова; познато је да сећај увек мора бити унутрашњи. Можда има површних и магловитих осећаја, спољашњих свакако нема. Када кажемо „унутрашњи осећај Европе“, мислимо на осећај проживљености који поседују они житељи континента који се сматрају у свему и по свему Европљанима.

Метафорички изречено, то би била инхерентна Европа која се као животно искуство носи у себи, независно од споља наметаних пропозиција европскости и евроликости. Европа је очигледно *фисис* који је спољашњим физичкогеографским својствима доступан сваковрсним спознајама. Али, Европа је и законитост европских народа, појава отворених могућности која утиче на свест људи, која је живи садржај те свести. Европа је, дакле и нешто изграђено изнутра, као унутрашње здање *европског сензибилитета и менталитета*.

Књижевник Момо Капор је нутрину европског осећаја у Срба изразио речима: „Непоправљиви смо део Европе изнутра, а не само да се налазимо усред ње, и то чак није могла ни сама Европа да убије у нама бомбардујући нас пуних седамдесет и осам дана и ноћи.“⁴²

Европа различито бива и избива у сваком Европљанину. Јер, окрену ли се себи, угледаће Европу у себи самима; уколико погледе баце у даљину, опет ће им се указати нека

40 Кнежевић Милош, *Моћ Запада, Нова стара Европа*, прва књига, поглавље „Грчка као прва Европа“, стр. 29-36, „Мали Немо“, Панчево, 2005.

41 О томе: Гавела Бранко, *Предања и знања о старом Балкану*, Нолит, Београд, 1978; Будимир Милан, „Балкански корени европске писмености“, *Хеликон – зборник студија, есеја и уметничке прозе*, стр. 39-60, „Нолит“, Београд, 1981; Стојановић Трајан, *Балканска цивилизација*, Центар за геопоетику, Београд, 1995.

42 Капор Момо, „Кафе Европа. Размишљање доконог шетача“, недељник *НИН*, стр. 42, 23.10.2008.

друга Европа. Да ли баш у свему и толико другачија да би могло да се каже „друга“ Европа? Или, можда само, фактографски и неутрално, она Европа која окружује Србију!

Европа је, дакле, делу овдашњег, такође *европског света*, истакнути идеал. На то указује еврољубиво мњење. Идеализацију Европе подстрекује део политичке елите, Европу ужурбано идеализују медији, на топле емоције дела грађана према Европи указују нагнута истраживања и анкете. Укратко, Европа је, као „будућа млада“, субјект заљубљености земаља у транзицији.⁴³

У идеал се, наравно, не сумња, па се ни идеал Европе (као такве) ничим не доводи у питање. То се не чини ни када се Европа указује поливалентно и контрадикторно, Јанусовим лицем, рошаво, можда и грубо, кроз многе неразрешене неодоумице и питања без уверљивих одговора.

16. Европа у европском мноштву

Европа је шума са много врста дрвећа, али и жбуња, пузавица и маховине. У разасутом мноштву се прикрива подељена европска једнина. Географски гледано Европа је једна; геополитички гледано Европа није јединствена, што значи да није испољена у једнини.

Географску очигледност европске једнине, скоро са свих страна окупане морима и океанима, релативизује европска геополитичка множина. Чак и онда када се политички настоји на јединству и једнини Европе, као противтежа у противсмеру се указује њена другачија, дакле друга појава или појам.

Географска и геополитичка појава Европе се не подударају, и из те неподударности испољавају се бар две стварне и могуће Европе:

- 1) Европа која припада читавом континенту – Европа у географској, историјској, културној и црквено/верској целини, и
- 2) Европа на западном делу континента – део Европе који је у политичкој и институционалној својини Европске уније.

⁴³ Димитријевић Војин, *Силажење с ума*, глава „Српске љубави и мржње према Европи“, стр. 15-30, Фабрика књига, Београд, 2006.

Историјско и континентално припадање Европи и чланство у Европској унији није нити икада може да буде исто!

Но, ни на оба дела европског тла, западном и источном, не влада потпуно и безлично јединство. И на западу и на истоку Европе указују се многи културни и историјски, те национални и државни видови њеног испољавања. Европски Запад или Западна Европа, у себе укључује западну Европу (у ужем смислу), јужну, северну и средњу и централну Европу. С друге стране, европски исток или Источна Европа састављена је од Белорусије, Украјине и Русије.

Србија је на европском југоистоку, на Балканском полуострву или Балкану. Србија не припада Западној Европи у ужем смислу, нити је по географском положају на европском Истоку. Географски положај европске Србије се не може изменити - она је ту где је - али се може ускладити очигледност географског положаја са властитим геополитичким интересима.⁴⁴

Из претходно изложеног исходи да припадање Европи, као очигледној географској, али и сложеној културној и историјској појави, не мора обавезно да се своди на припадање Европској унији, те да постоје и друге стварне и могуће форме европског испољавања, изван актуелног и свеприсутног евроунионизма.

17. Оживљавање древног обрасца

У Европи се бије битка за статус нај-Европљанина. Тега да је при стратегији поистовећивања Европске уније са Европом у целини, тешко бити пуноправни Европљанин а не бити у Европској унији, упућује на присећање на сличан проблем из античког раздобља стварања Европе.

Рана дистинкција између уљуђених грађана (и робова) унутар грчких полиса и варвара изван полиса, те пуноправних Римљана унутар Римског царства (*cives*) и варвара изван Империје, преобликована је кроз миленијуме европске историје. Територијалну демаркацију цивилизованих држава

44 Али, ни географска очигледност укореењеног положаја Србије изгледа да није довољна, па је потребно присетити се бар две ствари. Прва се тиче историјских догађаја из времена осамнаестог века у коме су се Срби масовно пресељавали у Русију, док се друга односи на не тако давну изјаву једног овдашњег политичара, да ће: „Србија бити демократска, макар у њој више и не буду живели Срби!

од нецивилизованих простора изван заштићене територије пратила је одсечна разлика у политичком и правном статусу оних који су пуноправни житељи државе и странаца затечених у држави, или с оне стране државне границе.

Образац правног подвајања, на софистиковани начин додуше, није напуштен ни до данас. Неки елементи древног обрасца могу се разазнати у дискриминаторном односу органа Европске уније према грађанима из (пред)кандидатских земаља на неучлањеном ободу континента.

Западно/источна дистинкција је утемељивала Европу на западу и Европу као Запад кроз миленијуме светске историје.⁴⁵ Противисточна компонента западноевропског идентитета је историјски варирала од грчког супротстављања источњачкој Персији, преко византијског, тј. хришћанског и православног сучељавања са оријенталном Турском,⁴⁶ све до западноевропског ривалства и насртљивости према Русији, схваћеној у политичким и империјалним обрисима пост-Византије.⁴⁷

18. Сновиђења пост-Византије

У умовима геостратега и хроностратега, историчара и постисторичара, теоретичара и менаџера теоријске робе свакакве врсте, умножавају се привиђења негдашњих царстава. На берзи историјских аналогичности расту и падају цене акција старе Грчке, Рима у доба принципата, монголских кагана и Џингис кана, Константина и Јустинијана, Карла Великог и Пипина Малог, Наполеоновог европског царства, Паневропе Трећег рајха, САД, Стаљиновог СССР-а, Европске уније...

Траже се и проналазе историјска наликовања садашњих мегасила и постимперија, са некадашњим државама неумерених и оспорених амбиција. Применом историјских аналогичности објашњава се и прориче судбина савремених држава и нација. Изузетак не чине ни мала Србија ни велика Русија. Њима

45 Романо Серђо, *Европа – историја једне идеје. Од Царства до уније*, глава „Рађање Западне Европе“, стр. 41-45, ИП „Филип Вишњић“ – ЈП “Службени гласник”, Београд, 2008.

46 О српској компоненти борбе са Турском као исламском империјом, видети: Зиројевић Олга, *Србија под турском влашћу 1459-1804*, Српски генаолошки центар, Београд, 2007.

47 Романо Серђо, наведено дело, глава „Повратак византијске Европе“, стр. 93-95.

је поодавно пронађена историјска аналогија, оне су препознате као баштине малог и великог, али подједнако опаког византизма.

Док се Русија из пера западних аутора „клевеће“ као расколнички „Трећи Рим“ и дословна наследница нестале Византије (која је пропадала читав миленијум), дотле се Србија сагледава као пример земље у којој је оживотворен рђави словенско/византијски политички, црквени и културни амалгам.⁴⁸ Локална варијација препознатог византизма односи се, за чудо, мање на Грке а више на Србе, као „заточенике“ византијске политичке, културне и црквене баштине у јужно-словенском свету.⁴⁹

Разнолики, унутрашњи или спољашњи, ближи или даљи, бољи или гори византијски Исток је, дакле, био мера Запада, његов стари контрапојам и њему супротна историјска, културна и цивилизацијска појава. Разнолики и расколни Исток је, такође, геополитички феномен који је Европу Запада побуђивао на аутоидентификовање и аутентификовање, размирице и сучељавања, сукобе и ратове.

У модерном добу су западноевропске колонијалне Империје свој однос према европском Истоку испољавале кроз агресије, инвазије и окупације. Европа Запада, оличена у империјалном ширењу, није се устручавала од истицања своје посвећености општем добору човечанства, епохалне супремације и цивилизацијске мисије на источним евроазијским просторима.⁵⁰

19. Оличење из контраста

Свету су придате стране, свет дакле има своје стране, као што је и Европа разнострана, рекло би се мултилатерална. Једностраној Европи, једностраностима у Европи, с друге стране (које друге, зар има других?), стоји вишестраност – *вишестрана Европа*. Европа, дакле, није само на једној страни

48 О доживљају византијске компоненте у српској култури и политици: Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, глава „Византизам у тумачењу зла“, стр. 37-97, Слободна књига, Београд, 2001.

49 Бакић Хајден Милица, *Варијације на тему 'Балкан'*, поглавље „Балкански 'бизантизам' или шта је то тако византијско на Балкану“, стр. 75-99, Институт за филозофију и друштвену теорију – ИП Филип Вишњић, Београд, 2006.

50 Кунцевич Пјотр, *Легенда Европе*, глава „Мисија Европе“, стр. 287-301, „Клио“, Београд, 2007.

света, мада се почесто испољавала као својеглава и својестрана – сажета у тачку евроцентричног самољубља.

Европа није аутоцентрични изузетак у Европи се, такође, разазнаје исто оно што се разазнаје и у ван-Европи: положаји, места, пружања, смерови, правци, стране...

Ако се као мерило у физичкогеографском одређењу Европе примене историјски утврђене стране света, као противтежа Европи на Западу указује се Исток Европе и западни ободи Азије. Европа се, наиме, успостављала као отелотворени Запад спрема циновског, али аморфног Истока. Европском дефиницијом источна аморфија се испољава опозитно и анти-тетички, као нешто изван Европе, што свакако није Европа, што је *не-Европа* и *против-Европа*.

У евроцентричном градирању према положају додирног Истока у целини источног феномена, указују се: најближи Исток, предњи или Блиски исток, напоследку, Мала или предња Азија. У прошлости се Европа уобличавала и одређивала како кроз разлике и супротстављања властитом, рекло би се унутрашњем Истоку, тако и спољашњем Истоку који је изван њене историјске и просторне својине.

20. Против-Европа

Не-Европа није увек против Европе, а тиме ни против-Европа. Бивало је да Европљанима изгледа као да је све што не спада у европско противевропско. Фобични осећаји су нарочито јачали у временима угрожености Европе од инвазија са Истока. Тада је изгледало као да Европа може пропасти уколико се не одбрани од источњачке најезде.

Конфликтна историја се постарала да евроцентричну одредницу Истока као *не-Европе* или *изван-Европе* преобрази у Исток као *против-Европу*. Пука демаркација путем негативног, тј. одбацујућег предлога „не“ и „изван“ није била довољна да исказе пуноћу доживљаја разноликог Истока.

Зато је у историјском контрасту обликована жешћа разлика, интензивирана до степена многовековног противништва и непријатељства.⁵¹ Она се огледала у симболичкој одредници „против“ (Европе), као опасности која долази са

51 Матнак Томаж, *Европа: историја политичког појма*, глава „Конституисање непријатеља“, стр. 23-36, Центар за медије и комуникације - Београдски круг, Београд, 2007.

Истока. Исток је представљао исламски свет, Турци и Арапи пре свих.

Филозоф Томаж Мастнак је објаснио одакле потиче европска мржња у облику „природне датости“ према муслиманима на Западу: „Пошто западни хришћани и Европљани, од једанаестог века надаље, гледају на муслимански свет као на дијаметралну супротност свом свету, као на антитетички друштвени систем, онда је тешко замишљати да је ислам био део истог политичког и културног света као хришћанство. Овако гледање не само да је типично него је и директно нужно за репродукцију европске историје – онога гледања на прошлост које су обликовали Европљани – а тиме за чување историјске заснованости европског идентитета.“⁵²

21. Европљани и странци

Ко је у Европи домаћи, а ко дошљак и странац? Да ли је Европа први домаћински континент, постигнута угодност мултинационалног конфора, у коме се сви житељи, као грађани, осећају одомаћени „под заједничким кровом“, у „својој кући“?

Хоће се, али да ли се и може, да се у Европи Уније нико више не осећа као странац. Да ли на читавом континенту – Европи у најширем смислу – или само на његовом делу обликованом у Унију?

Лепо је имати васцелу Европу као проширени завичај, но, који је део завичајнији: онај у Унији или онај изван Уније? Или су странци само изваневропљани, док Европљани више не могу да буду странци у Европи! Сасвим одомаћени чланови ЕУ као наддржављани и наднационално опредељени грађани – непосредни припадници Европе.⁵³

Европа Уније тежи трансационалном интимизовању, изградњи заједничког сензибилитета и менталитета станара „заједничке куће“. Та тежња је свакако идилична, али и нова, до сада непозната у подељеном европском искуству. Европа

52 Мастнак Томаж, *Европа: историја политичког појма*, глава „Ново европско једноумље“, стр. 17, Центар за медије и комуникације - Београдски круг, Београд, 2007.

53 О томе: Божић Саша, „Европска нација: идеологизација, реализација, конфликти“, стр. 283-298, *Етничност и стабилност Европе у 21. стољећу*, зборник уредила Силва Межнарић, Институт за миграције и народности - Наклада Јесенски и Турк - Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2002.

донедавно није била бесконфликтна политичка заједница него скуп ратоборних и ратујућих држава и њихових победничких и поражених војних савеза.

Европски лик је грађен кроз наизменичне сукобе и хармонизације. Европа, испољена као партикуларизовано мноштво, настајала је и нестајала кроз супротстављања ономе што је препознавала као неевропско и противевропско.

На европском и азијском Блиском и Далеком истоку није пребивао само неко индиферентно Други и Различит него и неко ко је диференциран, ко је стран и туђ властитом (западно)европском бићу. Стереотипизовани појмови *страног* и *странца* утемељени су у историји европског саморазумевања и самообликовања.⁵⁴

Европа се, дакле, градила сталним раздвајањима властитих, тј. оригиналних својстава, од оних која је не обележавају и не творе, која су јој неразумљива и страна. У странце се није имало довољно поверења, странци су често схватани као потенцијални или реални непријатељи. Источњаци су у очима западних Европљана дуго представљали странце, и могуће непријатеље. Хостилизам, као део европске политичке (не)културе, обележавао је империјалну Европу кроз многа столећа.⁵⁵

III

22. Два схватања Истока у Европи Уније

„Сунце излази и залази“ каже се у песми и види на небу, свугде, па и у осунчаној Европи историјских излазака и залазака. Европа је, уосталом, за Америку на истоку, а за Азију на западу. Нису ли положаји и стране света инкарнације привлачности и одбојности. Ако се свет равна према источном изласку и западном заласку сунца, зашто то не би важило и за Европу?

54 Критички поглед на праксу политичких и културних стереотипа садржи студија Гордане Ђерић, *Право лице мношине. Колективно саморазумевање и представљање: митови, карактери, менталне мапе и стереотипи*, глава “Разумевање и третман стереотипа у јавним дискурсима”, стр. 41-89, Институт за филозофију и друштвену теорију – ИП Филип Вишњић, Београд, 2005.

55 О томе: Чавошки Коста, *О непријатељу*, “Просвета”, Београд, 1989. Такође, Тадић Љубомир, *Политиколошки лексикон*, одредница „Непријатељ“, стр. 148, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.

Источно ино/странство у Европи Запада није доживљавано равнодушно него емотивно, активно и инвазивно. Мистични противник са Истока је био егзотизовани странац изван граница европске културе и цивилизације.⁵⁶ Тако је бар било у предглобализацијским временима која су респектовала географију и астрономију.

Савремена Европа Запада или ЕУ, међутим, познаје бар два одиста различита доживљаја Истока:

- 1) уобичајени доживљај *спољашњег Истока* - у коме се Исток доживљава као одељени и загранични, изванконтинентални, тј. изваневропски феномен, и
- 2) неуобичајени доживљај *унутрашњег Истока* - у коме се врши унутарконтинентално деференцирање изразито европских, што најчешће значи раздвајање западних од пенетрираних источних својства.⁵⁷

Други предочени доживљај источног феномена у Европи Запада има два, већ поменута, вида:

- а) однос према својим европским „рођацима“ на континенту, Источњацима на словенском, тј. руском Истоку Европе и на Балкану;⁵⁸
- б) однос према великом и све већем броју имиграната у Европу Уније, друге расе, менталитетног склопа, религије и културе, који потичу са простора изван континента, највећма са азијског Истока.

23. *Искушења имиграције*

Европа још увек није пренасељена, нити је икада била у целини континента. Нарочито није пренапућен њен источни део. Штавише, Европа Уније која се територијално шири

56 Ванделфелс Бернхард, *Топографија страног. Студије о феноменологији страног*, глава „Европа наочиглед страног“, стр. 149-165, Стилос, Нови Сад, 2005.

57 Необичну и ретку, инверзну историју настајања и зрења европског Истока пружио је историчар Филип Лонгворт. Обрнутим редоследом експозиције грађе, од 1989. године уназад до четвртог века нове ере, писац је пропратио западно/источно подвајање и конфигурацију геополитичког, културног и цивилизацијског Истока Европе. Видети: Лонгворт Филип, *Стварање источне Европе. Од преисторије до посткомунизма*, Клио, Београд, 2002.

58 О томе: Бакић Хајден Милица, *Варијације на тему 'Балкан'*, глава „Оријенталистичке варијације“, поглавље „Оријенталистичке варијације на тему 'Балкан'“, стр. 31-53, Институт за филозофију и друштвену теорију – ИП Филип Вишњић, Београд, 2006.

и увећава, демографски се повлачи и смањује. Неке земље изван ЕУ, као што је Србија, доживљавају смањење становништва у алармантним размерама „беле куге“. Европи Уније хронично недостаје радна снага коју, за сада, надокнађује људским ресурсима са европског Истока, али и са других континената.

Максималистичке геополитичке амбиције Европе Уније сучељавају се са горким демографским опадањем. Предочени несклад између развојних амбиција и људских могућности ствара додатне тензије у европској популационој политици.

У оба претходно изложена случаја, двостраном „оригентализацијом Европе“ и порастом ксенофобичних реакција спрам све бројнијег присуства разноликих Источњака, на пробу је стављен концепт „слободних могућности“ и „отвореног европског друштва“. Нарочиту осетљивост испољава тржиште радне снаге ЕУ, поготово у условима повећане незапослености и растуће кризе.⁵⁹

Масовна и слабо контролисана имиграција у Европу Уније, у ствари, доводи у питање традиционални концепт националних и државних граница.⁶⁰ Отуда Европа Уније реагује поопштравањем услова имиграционе политике. Ксенофобичне реакције у неким земљама Уније да се ЕУ не изопачи у *Еурорабију*, у контрадикцији су са моделом отворене експанзије и интеграције земаља с друге старне лимеса.

Напоследку, док се Унија Европе територијално шири, унутар њеног простора одвијају се вишеструки процеси интеграције:

59 О томе, са статистичке тачке гледишта: Стојановић Божо, „Тржиште рада Европске уније после проширења: стања и перспективе, глава „Миграције после проширења ЕУ на исток“, стр. 80-87, *Европа и западни Балкан после великог проширења*, зборник, уредник Слободан Г. Марковић, Институт за европске студије, Београд, 2005.

60 Социолог Саскија Сасен сматра да је имиграција главни предмет национализовања политичког дискурса, али и предмет владине политике и праксе: „На имиграцију се може гледати као на стратешко место истраживања намењено испитивању односа – дистанце, напетости - између суверенитета као контроле над онима који улазе у земљу и ограничења са којима се суочава држава у креирању актуелне политике о тој ствари. Имиграција је тако једна врста ишчашења које се може убавивати у теорије о суверенитету.“ Сасен Саскија, *Губитак контроле? Суверенитет у доба глобализације*, глава „Имиграција тестира нови поредак“, стр. 78-79, Београдски круг, Београд, 2004.

- 1) интегришу се, апсорбују у и асимилију имигранти са других континената;
- 2) врши се унутардржавна интеграција, апсорбовање и асимиловање имиграната из других земаља Уније у великим и снажним земљама ЕУ;
- 3) врши се интеграција, апсорбовање и асимиловање имиграната из земаља предкандидата и кандидата за чланство у ЕУ (таква је земља, рецимо, Србија), и напоследку
- 4) сличан интеграциони процес се односи и на имигранте из другог, европског дела Русије, Белорусије и Украјине.

IV

24. Руска надокнада европске малине

Потребно је више пута поновити да је евроазијска Русија многоструко већа од Европе. Чак је и европски део Русије пространији од изванрусског, тј. западног дела европског копна. Предочена физичка (не)сразмера се често заборавља. Европски колонијални ум је навикао да делује изван свог језгра, равнајући се према доживљају ненадмашне метрополске величине коју разастире по периферији. Европа је неколико векова по открићу других континената изваневропске просторе третирала као колонијалну периферију. Али, то је био тек трећи и највећи периферни појас; друга два су се односила на унутарконтинентални периферни простор и европски, тј. руски Исток као периферију Старог континента.

Географски парадокс односа европског центра и унутаревропске и изваневропске периферије се, међутим, огледа у најширим оквирима распореда светског копна. Са глобалне тачке гледишта, периферија, заправо, није Русија него Европа. Но, као што се Европа не може помирити са чињеницом да више није „центар света“, тако исто је Русији тешко да се навикне на властиту средишну улогу. Можда и може да се уживи у извесни двоконтинентални изолационизам, заснован на аутаркичности, али тешко да може да пронађе реалполитички мотив за обнову лидерства на хришћанским

основама успостављања *Трећег Рима*, или ширења светске револуције.⁶¹

Са друге стране, европски центризам изницао је из средоземног троконтиненталног троугла који је дуго био у средишту цивилизованог света. Средоземност Европе Запада није била телурократског већ маритимног и таласократског карактера. Модерни Запад Европе је тражио и проналазио своју накнадну величину колонизовањем других континената, док је Русија већ имала „сопствени континент“ за ширење. Русија се, наиме, ширила у непознато које није било далеко преко мора већ се оцртавало као недогледни копнени спој. Типови западноевропске и руске колонизације се, дакле, веома разликују. Русија се распрострла и изградила на копну као првокласна телурократска сила.

Просторна величина државе није само економски него и политички ресурс. Однос великог и малог у геополитици, демополитици и геономији није нимало безазлен па, стога не би смео да буде занемарен. Кад год Европљани са западних страна помисле на своју накнадну величину, премишљају о додацима на Истоку континента и ономе што је у непрегледном пространству иза њега. А уз границу европског Запада и далеко иза те границе је Русија!

Постколонијална Европа, она Европа која је изгубила своје прекоморске поседе, трпела је поразе у својим освајачким подухватима увек када је своје таласократске принципе мењала телурократским тежњама. У Европи империја репрезент тог типа геополитичке узалудности била је Немачка. Медитеранске земље Европе нису у истој мери покушавале да остваре супституцију те врсте. Атланска и атлантистичка Велика Британија остала је заточеница превазиђене идеје „опкољавања“ неопкољиве Русије“. Као што су некада Енглези, тако данас Американци радо виде Немачку која се супротставља Русији. Таласократско лукавство ослања се на извесност телурократског конфликта и исцпрљивања две најснажније европске земље, Немачке и Русије.

Са Русијом је Европа велика, без Русије је Европа мала, и не може да буде већа. Једноставна геополитичка калкулаци-

61 О историјској баштини Трећег Рима у Руса, видети: Билингтон Џејмс, *Икона и секира. Историја руске културе, једно тумачење*, глава „Идеолога Московје“, стр. 69-106, „Рад“, Београд, 1988.

ја основних алтернатива: глобалне евро-руске синергије, или обостраног траћења снага у сукобу? Примера траћења снага и уназађивања у евро/руским односима има толико да није одвише тешко закључити да је несувислим наступима према Русији Европа Запада у протеклим вековима упропашћавала епохалне могућности развоја.

Западноевропски копнени експанзионизам ка руском Истоку пречесто је имао трагичне обресе. Русија се урачунавала као придодата трансевропска величина у ресурсном рачуну без историјског крчмара. Најизразитији пример дискриминаторних и расистичких становишта на Западу према Русији пружио је немачки Трећи рајх. Присетмо се само речи Адолфа Хитлера: „Све што предузимам усмерено је против Русије. Ако су на Западу и сувише глупи и сувише слепи да то схвате, бићу принуђен да склопим савез са Русима како бих поразио Запад, и после све своје снаге усмерио против Совјетског Савеза.“ (Хитлер Карлу Буркхарту, Комесаријат Друштва народа).⁶²

25. Обесно трошење ресурса

Многи су помислили да Русија може да се потроши као горово епохалне промене. Русија није била неопходна као држава која управља сопственом судбином. Сматрало се да су руски ресурси „златна резерва“ човечанства. Обновљена је стара колонијална идеја Русије изван контроле сопствене сировинске основе. Експлоататорска замисао темељила се на процени да су природна богатства која се налазе на руској територији толико важна да не би смела да буду у искључивој руској надлежности,

До недавно је Европа Уније са Америком заједно, хтела да неограничено користи издашне руске ресурсе, пре свега енергенте и минералне сировине, али тако да руска држава и Руси остану по страни. На делу је био неконтролисани, скоро омамљени тријумфализам оних који су „окончали историју“ устоличењем евроамеричких партнера као вечитих глобал-

62 Према: Канфора Лучано, *Демократија. Историја једне идеологије*, глава “Европски грађански рат”, стр. 211, “Клио”, Београд, 2007. Видети, такође: *Hitler's Secret Conversations, 1941-1944*, With Introductory Essay by H. R. Trevor-Roper, shapter „1941 – 5th July – 31st December“, „1. Saturday, 5th July 1941. Aryans and Russians“, p. 34, Signenet Book, New York, 1961.

них владара. На делу је, у ствари, била обест победника у хладном рату који је претпостављао да је Русија разградњом СССР-а неповратно ослабљена и „прикована“ за анархични полузависни положај.

Разлоге за такве закључке је пружала постсовјетска Русија. Транзиција са реалног социјализма брежњевљевског типа, на реални капитализам и демонтирање ауторитарних структура претходног раздобља, искоришћени су за стварање прелазног поретка.⁶³ Перестројка као растројка је Русију срозала на ниво другоразредне аномичне државе.

Дилема о односу Европе Запада и Русије на Истоку Европе није узредна и мала. Та дилема, заправо, упућује на крајње домете једног вишевековног а могло би се рећи и миленијумског концепта Европе. Она такође указује и на „ширење Европе“ изван уског обима свог западног појма и сукобе који на основи прекомерног „надимања“ настају. Русија на Истоку је за Европу Запада доброслутни или злослутни зов судбине, рекло би се нови митски *хибрис*. Непромишљеним прекорачењем те *non plus ultra* зоне источних Херкулових стубова, по сведочанствима историје, настају ломови европских геополитичких структура и промене сфера интереса.

26. Надилажење руске слабости

Свет навикао на јаку Русију дуго је био запрепашћен призорима руске слабости. Док су злуради ликовали, разборитији познаваоци источних прилика су били забринуте пред катастрофалним могућностима неконтролисаног хаоса који је могао да се прелије на Европу и читав свет. Оно што их је највише бринуло био је неочекивани след догађаја у којима би до израза дошли пучистички потенцијали, злоупотреба руске армије, ирационали ефекти тероризма и несмотрено располагања нуклеарним наоружањем. Међутим, и та брига била је условљена тријумфалистичким расположењем и вољом која се у круговима западне моћи, када је реч о судбини Русије, равнала према начелу: „Што горе то боље!“

У једном часу је одиста изгледало као да ће Русија да се разгради и нестане. Ипак, до тога није дошло, иако је могло.

63 Дејвид Норман, *Европа – једна историја*, глава „Интегарација и дезинтегарација, 1985-1991.“, стр. 1117-1136, Вега медија, Нови Сад, 2005.

Слаба и малаксала Русија прошла је кроз опоравак и сада се снажи. Јачање Русије и њен повратак међу велике силе обе лежава несумњиво ново, постуниполарно доба у међународним односима.

У претходним раздобљима Михаила Горбачова и Бориса Јељцина, СССР и његова наследница Руска Федерација, тј. Русија, доживели су скоро непојмљиви историјски дебакл. Земља у геополитичком превирању изложена је страховитом економском исцрпљивању. Велика пљачка Русије одвијала се на очиглед народа, а изводили су је тзв. олигарси блиски „породици“ Бориса Јељцина, али и западним плутократским и обавештајним круговима. Богатство је бескрупулозно „исисавано“ и преношено на Запад, док су масе грађана грцале у неимаштини.⁶⁴

Борис Јељцин, окружен „породицом“ и осокољеним клептократама, био је убеђен да је равноправни еворамерички партнер, а заправо је био манипулисан од русофобних идеолога разлагања Руске Федерације и Заједнице Независних Држава. Изгледао је као набусито својевољан, а био је само хировит и својеглав, на несрећу, у споредним стварима. У главним стварима носили су га таласи социјалне стихије и аномије.

Руска Федерација и Заједница Независних Држава биле су државни и међудржавни облици на којима се разградња комплексног совјетског и руског простора зауставила.⁶⁵ Уз то, као противтежа евроамеричкој, тј. евроатлантској алијанси, успостављена је евроазијска алијанса – Шангајска организација за сарадњу, у чијем саставу су Русија, Кина и Индија.⁶⁶

27. Лажна брига за Русију

Западне земље су се, по други пут у размаку од седамдесетак година, трсиле нападно „нежном“ и „демократском“

64 О томе: Милинчић Љубинка, *Олигарси – људи који су украли државу*, “Софос”, Београд, 2007.

65 Медведев Рој, *Путин – повратак Русије*, глава „Руска федерација и ЗНД“, стр. 277-299. Новости, Београд, 2008. Такође: Милошевић Зоран, *Руско питање данас*, глава „Русија и интеграције на постсовјетском простору“, стр. 39-57, Институт за политичке студије, Београд, 2006.

66 Митровић Драгана, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре (централне) Азије (I)“, часопис *Српска политичка мисао*, стр. 219-241, бр. 1-2, 2007.

бригом за руску ауторитарну судбину. Поменути су услови и ограничења те „бриге“. Западне земље су, у ствари, грубо промицале сопствене, старе и дугорочне интересе, пре свега везане за експлоатацију неисцрпних природних богатства Русије. Прве године девете деценије прошлог века наликовале су на западну интервенцију против СССР-а 1919. године.

Тадашња интервенција се заснивала на промишљеној антирусској стратегији. Геополитички писац Робер Стојкерс је тачно уочио битне правце и циљеве такве стратегије: „Циљ САД, које следе англосаксонску стратегију створену још од Махана, Макиндера, и Леа, у првој деценији прошлог века је: 1) опкољавање Русије према геополитичким и геостратешким тезама Леа и Макиндера; 2) комадање и сателитизовање зоне турбуленције, а потом, у наредној фази, и остатка Руске Федерације, према стратегији балканизације коју је осмислио лорд Курзон почев од Версајског споразума 1919. године, после Болшевичке револуције и грађанског рата између ‘белих’ и ‘црвених’; 3) субверзија Русије свим средствима која може да пружи владајућа ‘soft power’.“⁶⁷

Предочавајући еволуцију западних, прецизније речено енглеских ставова о политичком и културном карактеру руске државе, Лучио Канфоро подсећа на мишљење Винстона Черчила, као одлучног заговорника војне интервенције (1919) против болшевика: „Черчил је чак, у својој ватреној институционалистичкој фантазији изнео план, који је дат савезницима на разматрање, о трансформацији Русије у савезну државу под вођством владе у коју би западне државе имале поверења: што је касније (1991/92) и постигнуто са Јељциновом владом.“⁶⁸

Борис Јељцин је одиста био најзад пронађени тип посткомунистичког политичара који је, својим западу угодним поступцима, по мери кремљолошких профајлера, одговарао природи пометене епохе. При крају Јељциновог раздобља беспомоћној Србији је евроамеричком агресијом одузето Ко-

67 Стојкерс Робер, „У освит пресудне партије. Живот и пројекције: да ли се ‘велика евроазијска игра’ англоамеричке геополитике доиста налази пред последњом фазом?“, часопис *Европа нација*, стр. 34, бр. 10., јул/август 2006.

68 Канфора Лучано, *Демократија. Историја једне идеологије*, глава „Европски грађански рат“, стр. 212, Клио, Београд, 2007.

сово и Метохија.⁶⁹ Предочено подсећање је потребно да би се схватила коренита промена става Русије поводом проблема Србије са статусом Косова и Метохије у постјелџиновском времену.

Тек је доласком енергичног политичара и државника Владимир Путина на позицију председника Русије, током два мандата његове владавине (2000-2008), ситуација радикално измењена. Путин је легалним путем рашчистио са олигарсима и повратио економске функције државе у новим тржишним условима.⁷⁰ Савремена Русија се опоравила и оснажила, повративши позицију респективне глобалне силе.

Политички и идеолошки склоп *путинизма*⁷¹ омогућио је новом председнику Димитрију Медведеву да, заједно са Путином на месту премијера, у континуитету настави јачање Русије у обновљеној мултиполарној констелацији.

Владимир Путин, међутим, не ужива симпатије баш свих на српској паракултурној и парapolитичкој НВО сцени. Један од мимогредних русофоба из мозгопарајуће „сапунице“ под ел-де-пеирајућим насловом „Друга Србија“, „урбани бушман“ Теофил Панчић, шегачећи се у свом маниру, критикује тобожњу епидемију путинофилије. Поменути новинар указује да би било сасвим погрешно ту појаву банализовати: „Свести је на калкулантско улагивање једном моћном човеку који би нам тобоже, ‘могао помоћи да сачувамо Косово’.⁷²

69 Јељцин Борис, *Председнички марафон*, глава „Косово“, стр. 269, БМГ, Београд, 2002.

70 Медведев Рој, *Владимир Путин: четири године у Кремљу*, глава „Економске дилеме Владимира Путина“, поглавље „Пораз руских олигарха“, стр. 354-358, „Просвета“, Београд, 2004

71 О томе: Ђурић Винко, *Путинизам*, Институт за политичке студије, Београд, 2008. Такође: Милошевић Зоран, *Путинова политика*, глава „Идеје Путина“, стр. 14-17, Институт за политичке студије, Београд, 2007. и Милинчић Љубинка, *Владимир Путин – моја битка за Косово*, глава „Путинова ера“, стр. 26-60, „Софос“, Београд, 2007.

72 „Наравно да има и тога“, наставља Панчић, и додаје „али то нас не приближава одгонетању овог много сложенијег (и прилично паранормалног) феномена. За почетак, стратешка путнофилија је у круговима наше ‘национално забринуте’ политичке, академске и медијске елите много старија од актуелне фертутме око ‘коначног статуса Косова’. ...могло се још зарана уочити да се развија становита реторика дивљења према ново-старој Путиновој Русији. При томе, није да није уочавано како је нови руски председник склон ауторитарним резонима и нарочито методама, и како се у многим важним

Књижевник Момо Капор, међутим, не мисли тако. Његови осећаји према Русији и Русима су сложенији и богатији, као и реакција на вулгарну русофобију: „Половину живота плашио сам се од Руса, а другу половину за њих. Најзад, извукли су се и победили па данас самозване судије постављају питање јесмо ли за Запад или за Русе, јесмо ли за Европу или смо националисти? Сада се иста ствар догађа и са мондијалистима и националистима, онима који су за Русе, с тим што националисте не шаљу на Голи оток него у Хаг, или им прете да ће их тамо послати.“⁷³

28. Аутаркичност у међузависном свету

Иако је највећа држава на свету, Русија не додирује свако подручје које би хтела и које је у више наврата покушавала да освоји, а није успевала. Рекло би се да је „класична“ мана Русије што не излази на топла мора, а у неизмерној дужини се граничи са поларним областима анекумене. Русија, заправо, не додирује Атлант и Средоземље, које је оивичено Европом, Азијом и Африком, па је стога нема у битним европским пословима. Средоземна мана Русије надокнађује се на другим местима и на друге начине.

Сходно свом усредиштенострансконтиненталном положају и величини, Русија није просторно фрустрирана земља. Огроман руски простор помало успављује руске политичке елите. Ако и има одређених нелагода, онда су оне везане за начине и могућности ефикасног управљања тако великом територијом државе. Уз то, одређену озлојеђеност изазвали су и територијални, демографски и ресурсни губици који су настали у фази хаотичног разлагања совјетске државе.

Будући да је у „срцу Земље“, Русија исказује одређену геополитичку аутаркичност. Руска самодовољност утиче на њене суседе, између осталих и на земље западно од руских граница.

На западу од евроазијске Русије је Европа у коју се Русија улива и коју делимично чини својим европским делом испред Урала. Историја сведочи да је управо на ободима тог дела европског простора вековима вршено територијално

аспектима друштвеног живота савремена Русија у мањој или већој мери ресовјетизовала откада јој је он на челу.“ Панчић Теофил, „У међејем заграда“, часопис *Хелсиника повеља*, стр. 5, бр. 107-108, мај-јун, 2007.

73 Капор Момо, „Кафе Европа. Размишљања доконог шетача“, недељник *НИН*, стр. 42, 23. октобар 2008.

проблематизовање. Границе су наизменично померане на запад и исток, сходно премоћи једне или друге стране. У тим померањима највише су страдали народи и државе из појаса земаља које су се налазиле између руске и немачке сфере интереса.

29. Евроруска препрека евроунионизму

Двадесети век се завршио руским напуштањем позиција у централној, средњој и југоистичној Европи, што је Запад схватио као непоновљиву прилику за мирнодопско, односно нератно проширење на Исток. Русија се после почетне збуњености није одрекла своје сфере интереса у областима у којима је некада имала битан стратешки и реални политички утицај. Поготово није дошло до одрицања од националних и државних интереса у земљама које су некада, као републике, биле у саставу СССР-а. Све то је међу евроконтиненталним и натовским стратезима схваћено као обнављање руске империјалности и инхибиторне улоге према земљама западне хемисфере.

Као релативно нов чинилац „ширења на Исток“ појавила се Европска унија. Ранији актер „продора на Исток“ била је углавном Немачка, тако да је уочљива промена модалитета и актера експанзије.⁷⁴ ЕУ је асоцијација држава са амбицијама надржаве, нешто слично Руској Федерацији, тако да је спорни однос испољен у равни додира и трења две велике геополитичке агломерације. ЕУ се, додуше, шири на „мекани“ начин, али њено упорно прилажење руским границама, у комбинацији са распоређивањем трупа и технике НАТО-а, изазива разумљиву забринутост, критике и отпоре у Русији.

Иако у овом часу не исказује претензије да се на било који политички или геополитички начин шири ка Европи Запада, Русија доживљава да се Европска унија, као западни репрезент, примиче руским границама.

Европска унија, међутим има ограничени капацитет територијалног и институционалног шириња, ЕУ не може да се шири у недоглед. ЕУ је, заправо, пред два недогледа: морским - атлантским и, копненим - евроазијским. С друге

74 Хофбауер Ханс, *Проширење ЕУ на Исток. Од Drang nach Osten до периферије ЕУ интеграције*, глава „Колико је велика Европа“, стр. 12-13, Филип Вишњић, 2004.

стране океана је савезница Америка, на источном копненом пространству „партнерска“ Русија.

30. Кремаљски сигнали

Савремена Унија Европе, попут њених незајажљивих империјалних претходница, тежи проширењу на Исток, мада не зна поуздано докле, када и колико. У европским науима сличног типа, од Наполеонових времена, ваљда што даље, што више и што дуже. Али, прошлост и садашњост примицања ЕУ Русији казују да су све досадашње западноевропске империје и савези „ломили зубе“, трпећи поразе у својим источним походима на Русију.⁷⁵

Као да се ништа није променило ни данас. Једна Европа оспорава другу Европу. Брисел и Москва пуштају димне сигнале који се у европским престоницама различито тумаче, а Србија се поново налази негде или нигде између.⁷⁶

Европа са Запада поново - јер је уверена да јој се указала епохална шанса - хоће да уђе у Европу на руском Истоку, а ова то, такође епохално, не дозвољава. Тако се обнавља крчаво трење тектонских геополитичких плоча по западно/источној, тачније речено каролиншко-светоримској и византијској раселини двоимперијалне Европе.

Руска историчарака Наталија Наручицка је запазила да се у структурној реорганизацији евроазијског простора после самовољног удаљавања Русије: „Појавио се стари циљ – узети под контролу Источну Европу заједно са излазом на Балтичко море на северу, и на Средоземно и Црно море на југу – и опет Источно питање: контрола Средоземља, Залива и црноморско-каспијског региона, где су се развиле противре-

75 Видети: Overy Richard, *Atlas od 20th Century History*, chapter „The Nazi-Soviet conflict”, pp. 76-77, Collins Books, London, 2005.

76 Милован Данојлић је учио како смо се поново нашли на једном од правца империјалистичког напредовања највеће светске силе да бисмо пружили јалов отпор њеној одлуци да се разбије Југославија. „Нисмо се преко ноћи одрекли комунистичке идеологије, нисмо се нашли у променама, а уза све то, носили смо и жиг православне шизме, што значи да смо виђени као природни савезници Руса, против којих Запад, од Наполеона до Хитлера, и од Хитлера до овог часа, води Крсташки рат. Ми с Русима немамо много среће, нисмо богзна какви пријатељи, али им непријатељи никада нећемо постати, и то Запад увек има на уму.“ Данојлић Милован, „У загрљају са непријатељем“, недељник *Печат*, стр. 50, бр. 29, 12. септембар 2008, интервју, разговарао Горан Козић.

чености између Русије и Енглеске на прелому деветнаестог и двадесетог века, и где су им додати не мање глобални интереси у области геоекономије и праваца токова нафте и гаса.⁷⁷

Упркос свему, а нарочито упркос првим знаковима поустајања, Европа обликована у Унију и даље планира своје источно увећање и намирање. Најупечатљивији израз источних тежњи Европске уније пружа *Агенда из 2000*, усвојена од Европског савета у Есену, у којој је садржан детаљан програм проширења.⁷⁸ ЕУ, дакле, нипошто не одустаје о Истока, и опет, по ко зна који пут јој се као судбоносна препрека у претераним територијалним и ресурсним прохтевима указује Русија.

Обновљена и оснажена Русија сигнализује бриселској Унији да је континент Европа просторно мали, а ЕУ још мања творевина само на једном делу тог копна. Да ли на таква указивања релативно скучених просторних димензија властите надржаве, која долазе из Кремља, екстремне еврократе могу да пристану? Не могу, јер не разумеју нити се труде да разумеју историјску логику и геополитичке и цивилизацијске разлоге постојања Русије.

31. Русија твори европску множину

Европа постоји у самоукидајућој множини! Без Русије би Европа Уније можда могла да буде једно. Русија „квари рачун“ евроунионистичког жељног хтења. Хтело се то или не хтело, нежељено голема Русија већ означава елементарну множину од два континета: највећег – Азије и најмањег – Европе.

Русија је источно огледало Западне Европе. Русија је контраидентитетни стимуланс западноевропских амбиција. Русија и Западна Европа деле европски идентитет, тако што га различито усвајају и присвајају.

Западна Европа би хтела да буде Европа, ако икако може, и без Русије. Русија, као источни и већи део Европе, чак и да хоће, не може да се одрекне Азије. Уједно, Русија још мање може да уображава да уопште није Европа, него, рецимо са-

77 Нарочница Наталија, *Русија и Руси у светској историји*, глава „Русија, Мителеугора и Балкан у англосаксонској ‘геополитичкој оси’ савремене историје“, стр. 474, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.

78 Према: Стојановић Радослав, *Спољна политика Европске уније*, глава „Агенда 2000 – програм проширења Уније, стр. 156-161, “Досије”, Београд, година

мо Азија, претежно Азија као Евроазија, или нешто неопојмљено треће.

Најзначајнији теоретичар и идеократа модерног неоевроазијства је свакако Александар Дугин. Својим опсежним опусом Дугин промишља и афирмише идеју евроазијске претежности Русије. Иако у целокупном геополитичком наративу и те како уважава Европу Запада, атлантизам и евроатлантизам, Дугин средишње место ипак придаје „срцу земље“ - Евроазији.⁷⁹

Није згорег поновити: да није европске Русије или Русије у Европи, ЕУ би можда и могла да буде јединствено једно. Овако, Европи Уније преостаје још само примена макар једне од две базичне стратегије:

- 1) ширења што дубље на Исток и заодевања жутоплаве звездичасте одежде што већим пространствима на европском истоку,⁸⁰ или
- 2) уважавање Русије као пуноправног, али ресурсно далеко богатијег партнера у дељењу западно/источне заједничке судбине Европе.⁸¹

Прво западноевропско хтеће обележава неодрицање од империјалних и хегемонијалних амбиција у постимперијалној и постхегеманој епохи.⁸² Друго увиђање је реалполитичко и заснива се на признању збиљности двоструког историјског и геополитичког лика Старог континента.

Од два испољена лика Европе само један припада Европи Уније, а други све вероватнијој геополитичкој асоцијацији - Унији словенских и несловенских народа на Истоку Европе.

79 Видети: Дугин Александар, *Основи геополитике. Просторно мислити, друга књига*, део „Геополитички приоритети Русије“, глава „Евроазија изнад свега“, стр. 181-186, „Екопрес“, Зрењанин, 2004.

80 Бусек Ерхард, *Отворена капија ка истоку. Велика шанса за Европу*, „Клио“, Београд, 2007.

81 Петровић Драган, *Русија на почетку XXI века. Геополитичка анализа, глава „Перспективе унутрашњег геополитичког развоја Русије“*, поглавља „Географско-еколошки фактор“ и „Економски фактор“, стр. 537-547, Институт за политичке студије, Београд – “Прометеј”, Нови Сад, Београд, 2007.

82 Како се Западноевропљани и новоевропљани не одричу империјалног наслеђа, видети: Виорел Роман, „Империја и лимес“, *Економика*, 10-12, 1994, стр. 70-75; такође, видети критику Романовог неоимперијализма, у: Кнежевић Милош, „Roma aeterna - Империја припрема ударац“, *Економика*, 6-8, 1995, стр. 68-71.

Milos Knezevic
WHERE IS EUROPE?

Summary

To a seemingly simple question: “Where is Europe?” author of the text has an answer that Europe is in European variety (multitude). Vulgar Europhilia has been based on a non-critical and dogmatic understanding that “Europe” might be the only savior from all transitional burdens. However, Europe is not unified, nor it is one-dimensional, for which there is a proof in her historically formed two-partity. Greater part of Europe is not in the European Union and still it is the part of Europe with great value and prospects. Euro-pessimists don’t doubt Europe as such, and rather it is the European Union being one of possible models of European unity that they doubt. Skepticism toward the European Union is widespread through Balkan and in particular in Serbia. The doubt toward the European Union is based on bad experience regarding European expansionism and interventionism, alongside with Balkanism and Balkanisation. Yet, Balkan is an indispensable part of Europe, although Western Balkan states have not become members of the European Union yet. In spite of it, it is impossible to deny European character of Balkan, as European feelings, mood and mentality have been deep inner virtues of Balkan Peninsula’s inhabitants. Therefore Europeans from Western part of the continent should take into account European variety and plurality, respecting all parts of Europe, Balkan regions included.

Key Words: Europe, European Union, Euro-fission, Euro-phobia, Serbia, Balkan, Russia